

SÜRÛRÎ'NİN HEZLİYYÂT'ININ “TEVÂRİH” BÖLÜMÜNDEN TARİHÎ YANSIMALAR*

Elif AYAN NİZAM*

Öz

Ebced, Arap harflerine verilen sayısal değerler sistemidir. Ebced hesabı, Müslüman halkın hayatının içinde olmuş ve halk, hayatının pek çok alanında bu yöntemle başvurmuştur. Bunlardan biri de tarih düşürmedir. Tarih düşürme; Arap, İran ve Türk edebiyatlarında şairlerin hünerlerini göstermek için başvurdukları bir yöntemdir. Toplumdan kopuk bir edebiyat olarak nitelendirilen divan edebiyatı şairleri toplumdaki ve toplumsal olaylardan uzak kalmadıklarını özellikle tarih düşürdükleri şiirlerinde göstermişlerdir. Bu şiirler doğum, ölüm, tahta çıkış, savaş, zafer, sefer, barış, göreve atanma, görevden azl, evlenme, sünnet, sakal bırakma, yangın, idam gibi çeşitli toplumsal olaylar ve saray, çeşme, hamam, han, cami, medrese gibi yerlerin yapımı, onarımı için yazılmıştır. Tarih düşüren şairlerden biri de tarih düşürmedeki başarısı herkes tarafından takdir edilen 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında yaşamış olan Sürûrî'dir. Sürûrî'nin gerek Dîvân'ında gerek Hezliyyât'ında gerekse Sürûrî Mecmû'ası adlı eserinde pek çok tarih manzumesi bulunmaktadır. Eserlerinden biri olan Hezliyyât'ının 120 tarih ku'ası bulunan “Tevârih” bölümünde şair, zalim âyânlardan halka, Napolyon Bonapart'tan Rus Çariçesine, doğumdan ölüme pek çok olaya tarih düşürmüştür. Bu makalede, şairin bu eserinde düşürdüğü tarihlerin işaret ettiği dönemin toplumsal olaylarına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sürûrî, Hezliyyât, 18. Yüzyıl, Divan Şiiri, Tarih Düşürme, Ebced

Historical Reflections From “Tevârih” Part of Sürûrî's Hezliyyât

Abstract

Numerology or ebced refers to numerical values given to the letters of the Arabic language. Ebced has been used by Muslims in many fields of daily life. One of such uses is chronogram. Chronogram is mostly employed by Arab, Persian and Turkish poets in order to show their ability. Although it is widely argued that divan literature is strictly separated from society and social events, the use of chronograms indicate the opposite view. Divan poems were mostly written for social events such as birth, death, accession to the throne, war, peace, victory,

* Bu makale Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırlanan “Sürûrî ve Hezliyyât'ı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)” adlı yayımlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl.
(elifayannizam@gmail.com).

dismissal or appointment, marriage, sünnnet, fire, puberty and execution. They were also written for construction or maintenance of palaces, fountains, public baths, and mosques. One of the divan poets known for his significant ability in chronogram is Sürûrî. He lived at the end of the 18th century and at the beginning of the 19th century. There are many historical poems in his works, namely Dîvân, Hezliyyât and Tarih Mecmu'ası (Journal of History). In Hezliyyât, the section named "Tevârih" is made of 120 verses all of which are about history. In this section the poet used chronogram in order to state birth and death dates of many famous figures such as Napoleon Bonaparte and Russian Czarina and so on. This study aims at revealing the significant social events of that period expressed by the poet through chronograms.

Keywords: Sürûrî, Hezliyyât (Humour), 18th Century, Divan Poetry, Chronogram, Ebced.

I. GİRİŞ

Ebced, Arap harflerine verilen sayısal değerler sistemidir. Arap alfabesindeki harflerin akılda kalabilmesi için meydana getirilen anlamsız sekiz kelimeden ilkinin adıdır. "Ebced, hevvez, huṭṭî, kelemen, sa'faş, karaşet, şahaz, zağaz" olarak sıralanan bu alfabenin kökeninin Fenike alfabesi olduğu düşünülmektedir. Daha önceleri Arap alfabesi ezber kolaylığı açısından yukarıdaki Ebced sırasına göreyken daha sonra bugünkü şekliyle sıralanmıştır. Bu alfabenin menşesine dair çok çeşitli rivayetler vardır. Bu rivayetler; Medyen ülkesinin altı şahının adı, altı şeytanın adı, haftanın günleri, Hz. Âdem'in altı döneminin adı, Allah'ın isimlerinin altı anahtarı, altı emir ve yasak, didaktik tavsiyeler gibi başlıklarla karşımıza çıkmaktadır (Yakıt, 1992: 23-29).

Ebced, Müslüman halkın hayatının içinde olmuştur. Bazı sayılara kudsiyet arz eden, bazılarında da sakınan halk, günlük ihtiyaçları, haberleşme, çocuğa isim verme, kitap ve makalelerde sayfa ve madde numarası verme, fen bilimleri, cifr, muska, büyü, burçlar, tasavvufî yorumlar, Kur'ân tefsirleri, zikir sayılarını belirleme ve tarih düşürme gibi hayatın içinden pek çok olayda ebcedi kullanmıştır.

Özellikle tarih düşürme Arap, İran ve Türk edebiyatlarında şairlerin hünerlerini göstermek için başvurdukları bir yöntemdir. Toplumdan kopuk bir edebiyat olarak nitelendirilen divan edebiyatı şairleri, toplumdan ve toplumsal olaylardan uzak kalmadıklarını tarih düşürdükleri şiirlerinde göstermişlerdir. Tarih düşürme, divan şiirinde hem kafiye ve vezne uyacak kelimelerin seçilmesi hem bu kelimelerin şiirin anlamıyla özdeşleşmesi hem de tarihin tam olarak hesaplanabilmesi açısından gerçekten de ustalık isteyen bir hünerdir.

Şairler, herhangi bir olaya, hesaplandığında o olayın tarihini verecek bir kelime, bir cümle, bir mısra ya da bir beyit söylemişlerdir. Bu tarihlere bakıldığında sadece tarih rakamları söz konusu değildir. Bu şiirlerde olayın temel özellikleri, kişilerin en belirgin vasıfları verilirken günümüz roman tekniklerinden olay, zaman, mekân ve kişi kavramlarından yararlanılır (Yakıt, 1992: 62, 394).

Şairler, pek çok olaya tarih düşürmüşlerdir. Bunlar; padişahların tahta çıkmaları, tanınmış kişilerin mühim mevkilere tayinleri, şehzadelerin, sultanların, konu komşu, eş ve dost çocuklarının doğumları, intihar edenler, boynu vurulanlar, şehit olanlar, ölüm vs. gibi ferdî olayların yanı sıra yangın, salgın hastalık, zafer ve fetihler gibi genel olaylara kadar her şey tarihlenmiştir. Ayrıca cami, mescid medrese, han, hamam, köprü, kışla, hastane gibi sosyal ve kültürel bakımdan son derece önemli yapılara tarih düşürüldüğü gibi sakal bırakma, hayvanların ölümü, mahalle düğünleri, biriyle alay etme gibi hiç önemi olmayan şeylere de tarih düşürülmüştür (Yakıt, 1992: 66-67).

Hemen hemen her konuda tarih düşüren şairlerden biri de tarih düşürmedeki başarısı herkes tarafından takdir edilen ve 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında yaşamış olan Sürûrî'dir. Sürûrî'nin gerek *Dîvân*'ında gerek *Hezliyyât*'ında gerekse *Sürûrî Mecmu'ası* adlı eserinde binlerceyle ifade edilecek kadar tarih manzumesi bulunmaktadır.

II. SÜRÛRÎ, MÜVERRİHLİĞİ VE HEZLİYYÂTI

Sürûrî 18. yy.'da yetişmiş şairler arasında tarih ve hiciv alanındaki şiirleriyle tanınmış önemli bir şairdir. Sürûrî, 25 Rebiülevvel 1165 (2 Şubat 1752)'de (Akün, 1979: 250) Adana'da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Seyyid Osman'dır. 1773 (1187) senesinde yirmi, yirmi bir yaşlarında iken tarih yazma sanatıyla meşgul olmaya başlamıştır. Bu zamana kadar Adana'da Arapça, Farsça ve edebiyat ilmi tahsil etmiştir (Ebuzziya, 1305: 8; Gibb, 1998: 445).

Tarih düşürmeye başlamasının sebebinin, vebadan ölen altı Adanalı öğrencinin ölüm tarihlerini düşürmeye çalışırken bunu kolaylıkla yapması ve zevkli olduğunu fark etmesi olduğu söylenir (Gibb, 1998: 445).

Adana kadı yardımcılığında Mekke payesi ile İstanbul'a dönerken Adana'ya uğrayan ve sonra Şeyhülislamlık makamına gelecek olan Yahya Tefvik Efendi'nin teşvikiyle 25 Rebiülevvel 1193 (13 Mayıs 1779)'te memleketini terk ederek İstanbul'a gelmiştir (Akün, 1979: 250; Ebuzziya, 1305: 9; Gibb, 1998: 445; Fatın, 1271: 189). Önceleri "Hüznî" mahlasını kullanırken 1193/1779 yılında 28 yaşlarında iken İstanbul'a gelince Şeyhülislam Tefvik Efendi'nin tavsiyesi üzerine mahlasını "Sürûrî"ye çevirmiş (Ebuzziya, 1305: 8) fakat *Hezliyyât*'ında "Hevâyî" mahlasını kullanmıştır.

Sürûrî, İstanbul'a geldikten sonra Tefvik Efendi'nin misafiri olarak kalmış ve onun aracılığıyla Es'ad-zade Mehmed Şerif Efendi'den mülâzım olmuştur. Yine onun aracılığıyla pek çok önemli kişiyle tanışmıştır (Ebuzziya, 1305: 10, 24; Gibb, 1998: 445).

Şair, bu şehirde çok sıkıntılı günler geçirir. 1195 Şevvalinde (Eylül 1781) Hayâtî-zâde Mehmed Said Efendi'den imtihan verip Anadolu sadreti kaleminden kadılığa geçer (Akün, 1979: 250). Anadolu sadreti hizmetinde 16 yıl kalan Sürûrî, 4 ayrı yerde kadılık yapar. 1203-1204/1789-1790 tarihleri arasında Yegen Mehmed

Paşa'nın sadaretiyle Sümbül-zâde Vehbî'nin kethüdası olarak Eski Zağara'da bulunur. 1204/1790'da III. Selim tarafından kendisine yeni bir mansıb verilir. 1211/1796-1797'de Rumeli kazaskerliğine naklolunup Yenipazar kadılığına tayin edilir. 1215/1800-1801'de Mostar kadısı olur. 1217/1802'de III. Selim'e sunduğu bir kasidesinden sonra tekrar Anadolu kazaskerliğinden bir mansıba verilir (Akün, 1979; Ebuzziya, 1305; Özkırmı, 1982; Diriöz, 1981; Güven, 1997).

Sümbül-zâde Vehbî'nin kethüdası olarak Eski Zağara'da bulunduğu sırada Sümbül-zâde Vehbî'nin uygunsuz davranışlarından dolayı ya da Vehbî'ye göre Şahingiray'ın idamından dolayı halk ayaklanarak ikisini hapsedmiş, daha sonra Sürûrî'nin suçsuz olduğu anlaşılacak haptiden çıkarılmıştır.

Sürûrî, 11 Safer 1229/2 Şubat 1814 tarihinde altmış dört yaşında iken İstanbul'da vefat etmiştir. Hayatı hakkında bilgi veren tüm kaynaklar Sürûrî'nin ölüm tarihi konusunda hemfikirdir. Edirnekapı dışındaki Topkapısı'nda eski dostu Sümbül-zâde Vehbî'nin yanına defnedilmiştir.

Sürûrî'nin ölümü için düşürülmüş üç tarih vardır. Bunlardan birinin kimin tarafından düşürüldüğü belli değildir. Biri Keçeci-zâde İzzet Mollâ, biri de Sürûrî'nin yakın dostu ve arkadaşı olan Sahhaflar Şeyhi-zâde Vak'a-nüvis Es'ad Efendi'nindir:

Sürûrî reft ez-dünyâ (1229/1814)

Sürûrî'nin vefâtı mücib-i hüzn oldu aḥbâba (K. İzzet Mollâ)

Sürûrî gitti Hüznî kaldı ḥayfâ (Vak'a-nüvis Es'ad Efendi)

Sürûrî, döneminde tarih ve hiciv alanında yazmış olduğu eserleriyle tanınmış bir şairdir. Sürûrî'nin sanatıyla ilgili değerlendirmeler hakkında pek çok kaynaktan bilgi bulunmaktadır. Bu kaynaklar Sürûrî için şunları söylemektedir: “Sürûrî, tarih alanında, bu mesleğin altı yüz seneden beri gelen şu'arâ-yı Rûm içinde hiç birinin muvaffak olamadığı mertebeyi ha'iz olduğu hissiyetle, “*İmam*” ad olunmaya uygundur” (Ebuzziya, 1305: 12-13). Önemli-önemsiz her konuya tarih düşüren şair, ister hezl tarzında, isterse ciddi olarak söylesin, herhangi bir lakırdı söylercesine söylediği (Ebuzziya, 1305: 12-13) “bu tarihlerin pek çoğunun fevkalâde doğru ve güzel bir ifade ve üslûba sahip oluşudur” (Gibb, 1998: 447). “Tarih düşürmek çok zor bir iştir, vezin, kafiye gibi kurallara bağlı kalınmasının yanı sıra tarihin doğru çıkması için aynı zamanda harflerin çok iyi düşünülmesi gerekir. Bu da büyük bir yetenek gerektirir. Sürûrî'nin hayatı boyunca asıl işi bu tarih düşürme sanatı olmuştur. Hemen hemen her konuda tarih yazmıştır. Herkesin saatlerce uğraştığı, doğru tutturamadığı tarihleri, Sürûrî'nin irticalen söyleme gibi bir kabiliyeti vardır” (Gibb, 1998: 447). “Adanalı Sürûrî Efendi, bu sına'atın hurdelerini bulup doğrusu bu fende “*üstâd-ı küll*” oldu” (Ahmet Cevdet, 2000: 128).

Târîh kelimesindeki harflerin toplamıyla Seyyid Osman Sürûrî ismindeki harflerin 1211 tarihini vermesini şair, tarih düşürme yeteneğinin kendisine Allah tarafından verildiğinin bir işareti olarak yorumlamış ve Sürûrî; “Bu senenin tarihi

lafz-ı tarihtir; o da benim ismime uygun olduğundan tarih söylemek bana aittir” dermiş (Ebuzziya, 1305: 12).

Görüldüğü üzere bütün kaynaklar, Türk edebiyatında Sürûrî'nin tarih düşürme alanında tartışmasız en büyük olduğu konusunda hemfikirdirler.

Ayrıca şairin hiciv ve hezleri için bütün kaynaklarca, müstehcen, ağza alınamayacak küfür ve kaba tabirlerle dolu olduğu söylenir. Mizacı o kadar hievcemeyillidir ki sözde ciddi yazılmış şiirlerinde bile bu karakterinin her zaman ön plana çıktığını görmek mümkündür. En iyi tarihlerinin de çoğu mizahidir (Gibb 1998: 448). Şair, bu tarzda yazdığı şiirlerini *Hezliyyât* adını verdiği eserinde toplamıştır. Bu eserde 1 muhammes, 1 müseddes, 69 gazel, 120 tarih, 263 kıt'a ve 38 müfredat bulunmaktadır. *Hezliyyât*'ın 120 tarih kıt'ası bulunan “Tevârih” bölümünde şair, zalim âyânlardan halka, Napolyon Bonapart'tan Rus Çariçesine, doğumdan ölüme pek çok olaya tarih düşürmüştür.

III. “TEVÂRİH” BÖLÜMÜNDEKİ TARİHLER VE YANSITTIKLARI

Sürûrî'nin sadece tarihlerini içeren *Mecmu'ası*'ndaki tarihler yanında *Hezliyyât*'ında ve *Divân*'nda bulunan tarih kıt'aları binlerle ifade edilmektedir. Sürûrî'nin *Hezliyyât*'ında gazellerinin yanında tarih düşürmedeki yeteneğini gösterme imkânı bulduğu ve ciddi konuların yanında mizahî konuları da işlediği tarihler yer almaktadır. Aslında kıt'a nazım şekliyle yazılan tarihler, “Tevârih” başlığıyla diğer kıt'alarından ayrılmıştır. 2 beyitli 89 ve “kıt'a-i kebir” olarak adlandırılan 31 kıt'a vardır. 31 kıt'adan 16'sı 3, 4 tanesi 5, 1 tanesi 6, 5 tanesi 7, 1 tanesi 8, 1 tanesi 9, 2 tanesi 15 ve 1 tanesi 87 beyitlidir.

Hezliyyât'ta tarihlerin sıralanması kronolojik olarak yapılmamıştır. H.1188/M.1774 ile H.1218/M.1804 tarihleri arasındaki çeşitli konuları işleyen Sürûrî'nin bu eserindeki tarih kıt'aları, dönemin tarihî ve toplumsal olaylarına ışık tutması açısından çok önemlidir.

A. Tarihî ve Siyasî Olaylar

1. Âyânlar Meselesi

Âyân kelimesi, “herhangi bir şehir, bir zümre veya bir devrin ileri gelenleri, belli başlıları ve büyükleri” (Uzunçarşılı, 1979: 40) anlamlarında kullanılmıştır. Osmanlılarda XVIII. yüzyıla kadar her şehir ve kasabada, oranın birtakım nüfuzlu ailelerine eşraf ve âyân denilirdi (Uzunçarşılı, 1979: 40). Âyânlık, Kanunî Sultan Süleyman zamanında başlamıştır (Pakalın, 1983: 120). Âyânlık, memleketin ileri gelenlerinden birisinin halk tarafından seçilmesiyle olurdu ve âyânlar kazalarda o yerin idaresi ile alakadar olarak halk ile hükümet arasında aracılık görevi görürlerdi. Fakat 1768 seferinden itibaren oldukça yüklü para karşılığında valilerin buyruklarıyla tayin edilmeye başladığından onlar da halkı himaye etmeye değil

ezmeye ve verdikleri paraları fazlasıyla çıkarmaya başlamışlardır (Uzunçarşılı, 2007: 436). Bu kazançlı iş pek çok kişiyi âyân olmaya ve âyânlık iddia etmeye sevk etmiştir (Özkaya, 1985: 1999). “Âyânlar devri”¹ olarak adlandırılan XVIII. yy.da devletin başına önemli sorunlar açacak derecede güç ve mevki sahibi olan bazı âyânlar halka zulmetmeye başladığından II. Mahmud’un sorun çıkarıcı âyânları idam ettirmesi, itaatkâr olanların vefatlarından sonra yerlerine oğullarını vermeyerek başka memurları ataması sonucu ortadan kaldırılmışlardır (Uzunçarşılı, 1979: 41-42). Sürûri de birinci tarih kıt’asında bu dönemde çok görülen bu zalim âyânları ve bunların idamlarını konu edinmiştir. Bu kıt’ada şair, Adana’da fesatlık içinde bulunan Deli Ağa, Câbir Oğlu ve Kadem-zâde adlı bu kişilerin halka çok zulüm ettiklerini ve bu yüzden valiler tarafından bunların öldürülmesi için karar alınarak 1778 yılının bir se-şenbe (salı) gecesini başlarının kesildiğini anlatmaktadır:

Adana memleketinde var idi
Zulmü çok merhameti yok a’yân

Deli Ağa ile Câbir Oğlu
Hem Kadem-zâde o bâtil şişmân

Şac ayağı gibi bu üç kimse
Germ idi nâr-ı fesâd ile her ân

Katl için her birisin vâliler
İhtimâm eylediler bunca zemân (T.1/1-4)

Vâlî-i belde se-şenbe gicesi
Üçünüñ de başını kesdi hemân (T.1/8)

Şair, şiirin devamında Deli Ağa denilen zatın çeşitli divanlara ev sahipliği yapan ve dillere destan olan evinin yıkılışına ve bu üç âyânın idamlarına 1192 (1778) tarihini düşürmüştür:

Çondu baykuş dedi mu‘cem² târîh
Oldu vîrâne binâ-yı tuğyân (1192/1778) (T.1/15)

2. Osmanlı-Rus İlişkileri ve Çariçe

1791 yılında Ruslar’la Osmanlı Devleti arasında yapılan savaş esnasında Ruslar bir çariçe tarafından yönetilmektedir. Bu çariçe, Rus Çarı III. Petro’nun karısı II. Katerina’dır. III. Petro, kendisini boşayacağını öğrenen Katerina tarafından 1762’de önce hal sonra katledilmiştir (Uzunçarşılı, 2007: 347, 355). Uzunçarşılı,

Osmanlı Tarihi kitabının bir dipnotunda III. Petro ve Katerina için şunları söylemektedir:

III. Petro, Büyük Petro'nun kızı Anna'nın oğlu olup babası Holştayn dukası idi. Tamamiyle bir Alman terbiyesinde yetişmiş, 1742'de Petersburg'a getirilerek Protestanlıktan Ortodoks mezhebine geçirilmiş ve on sekiz yaşında iken Anhalt müstakil dukasının kızı Sofya Ogüsta ile evlendirilmiştir; bu kadın Rus sarayında Ortodoks mezhebine geçirilerek Katerine adını aldı ki meşhur Rus İmparatoriçesi II. Katerina'dır (2007: 355).

II. Katerina zamanında Rusya, Osmanlı Devleti'ne çok büyük kayıplar verdirdi. II. Katerina'nın 34 yıl süren çariceliği sırasında Rusya Osmanlı Devleti'yle iki büyük savaş yaptı. Bunlardan birincisi III. Mustafa döneminde yapılan 1768-1774 Osmanlı Rus Savaşı'dır. Bu savaşta büyük kayıplara uğrayan Osmanlılar Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Kırım'ı kaybetmiş oldular. Bu durumu kabul edemeyen Osmanlılar Kırım'ı geri almak için Rusya'yla tekrar 1787-1792 yıllarında yapılacak olan Osmanlı-Rus savaşına girdiler. Ama Yaş Antlaşması'nı imzalayarak Kırım'ı Ruslara bırakmak zorunda kaldılar. Böylece ilk defa Müslüman bir Osmanlı toprağı Hıristiyanlara bırakılmıştır. Bu Osmanlı için büyük bir hezimetdir. Sürûri'nin bu dönemde önemli sonuçları olan böyle bir savaş ve bu kadar etkin bir yönetim sergileyen II. Katerina hakkında tarih düşürmemesi beklenemezdi. Şair, 1792 yılında Rusya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan bir antlaşmadan bahsetmektedir. Ama antlaşmanın adını vermemektedir. Bu antlaşmanın 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması olduğu tahmin edilmektedir. Bu tarih kıt'ası şöyledir:

İltimâs eylese şulhü n'ola çarîçe-i Rûs
 Gâziyân leşker-i kâfirle kavî cenk etdi
 Dedi ihâmla iş erleri mu'cem târih
 Rûs-ı bî-rahm-ı denî şulhe yatıp iş bitdi (1206/1792) (T.103)

Şairin aşağıdaki kıt'ada Rus çaricesinin ölümüne düşürdüğü tarih miladi takvime göredir. Sürûri, şiirlerinin hepsinde hicri takvime göre tarih düşürürken sadece bu kıt'asında miladi takvime göre tarih düşürmüştür. Bunun sebebinin Çarice'nin Hıristiyan olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Şair, bu kıt'asında Çarice'nin İslam'ın heybetinden yokluk vadisine kaçarak cehennem ateşine sefer ettiğini söylemiştir:

Heybet-i İslâm'dan kaçdı 'adem vâdisine
 Der qaralica kıyâmetde dahı eyne'l-mefer
 Sâl-ı milâd-ı Mesihâ'dan dedim târihini
 Kıldı nâr-ı düzağa çarîçe-i Moskov sefer (1796) (T.102)

3. Şahingiray

1768 Osmanlı-Rus savaşından mağlup çıkan Osmanlı Devleti, 1774'te Rusya ile Küçük Kaynarca antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmanın en ağır maddesi Kırım'ın müstakil bir hanlık hâline getirilmesiydi. Kırım'ı kendi yönetimi altına almak isteyen Rusya'nın tek amacı kendi yönetimini kabullenip kendilerine itaat edecek birini de Kırım'a han yapmaktı. Ruslar bu amaçla Kırım hanedanına mensup olan ve daha önce ağabeyi Sahibgiray'ın Kırım hanlığı sırasında onun Kalgaylığını yapmış, Venedik'te eğitim gören ve Avrupa terbiyesiyle yetişmiş olan Şahingiray'ı hanlık makamına getirmişlerdi (Emecen, 1984: 315). Şahingiray, Osmanlı taraftarı olmayıp bir müddet Petersburg'ta oturarak Ruslarla arkadaşlık etmiş ve orada sefahat hayatına alışmıştır. Şahingiray, Rusların kendisini Kırım Hanı yaptırmak hususundaki lütuflarına karşı Rus devleti himayesini memnuniyetle kabul edeceğini İmparatoriçe II. Katerina'ya yazarak himaye istemiş, arzusuna da (Uzunçarşılı, 2011: 34) bu şekilde kavuşmuştur. Osmanlı Devleti Şahingiray'ın hanlığını kabul etmemiş ve III. Selimgiray'ı han yaparak Kırım'a göndermiştir. Bu sebeple burada bir Rus Devleti'nin görevlendirdiği, bir de Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği iki han bulunmuş oldu. Bu arada halk durumdan rahatsız olmuş ve Şahingiray'a karşı ayaklanmıştır. Böylece Ruslar Kırım'a asker sevk etmek için bahane bulmuş olur. Rusların Kırım'a asker sevk etmesi üzerine Selimgiray kaçır, Şahingiray ise iyice güçlenerek halka zulmetmeye başlar. Halk tekrar ayaklanınca Ruslar Kırım'ı ele geçirir. Şahingiray Ruslara güvenmenin bir hata olduğunu anlayarak Taman'a kaçmak zorunda kalır (Uzunçarşılı, 2011: 34-35) ve Osmanlı Devleti'nden sığınma talep eder. Haber I. Abdülhamid'e ulaşınca Abdülhamid şimdilik Şahingiray'a iyi davranma kararı alarak onun bu isteğini kabul eder. Şahingiray'ın asıl amacı Osmanlıları oyalayarak Taman bölgesindeki faaliyetlerini sürdürebilmek ve yeniden Kırım'ın başına geçebilmektir. Taman'daki eylemlerinden rahatsız olan halk, onu Ali Paşa'nın vekili Hasan Ağa'ya şikâyet eder. Ali Ağa üstüne asker gönderirse de Şahingiray, Ruslar tarafından kaçırılır ve Çariçe ile görüşür. Bu görüşme sonrasında Şahingiray, Ruslar'ın gözetimi altında olması koşuluyla ödüllendirilir. Ama Şahingiray rahat durmaz. Onun rahat durmadığını gören Çariçe, Şahingiray'ın davranışlarından rahatsız olarak ona kötü davranmaya başlar. Tekrar Osmanlı Devleti'ne sığınma kararı alan Şahingiray'ın sığınma mektubu I. Abdülhamid'i çok memnun eder, zira Osmanlıyı epey uğraştıran ve zarar veren bu kişiden artık intikam alabilecektir. I. Abdülhamid, Şahingiray'a Osmanlı Devleti'ne sığınabileceği hususunda izin mektubu gönderirken kendisine haber götüren kişilere de Şahingiray'ın kellesini almaları yolunda emir verir. Canından endişe eden Şahingiray pek çok adamını da yanına alır. Padişah, onun bekletilmeden Edirne'ye getirilmesini ve orada da öldürülmesini istemektedir, ancak Şahingiray yine kafasına göre hareket etmektedir. Padişahın emrine rağmen bir türlü öldürülemeyen Şahingiray, Edirne'ye gelir. Padişah, Şahingiray'ın Rodos'a sürülmesini ve fırsat bulunursa öldürülmesini emreder. Fakat korumalarından dolayı bir türlü Şahingiray'a dokunulamamaktadır. Rodos'a varan Şahingiray, o dönem Rodos kadılığı yapan Sünbülzade Vehbi'ye

teslim edilir. Padişah bunu duyunca çok sinirlenir ve Şahingiray'ın öldürülmesi hususundan bir emir daha gönderir. Sünbülzâde Vehbî bu emir üzerine Şahingiray'ın kaldığı konsoloshaneyi basarak onu buradan çıkarır. 1787 Ağustos'unun ikinci haftası başlarında Şahingiray tutulduğu yerde boğularak idam edilir ve kesilen başı gizlice İstanbul'a gönderilir (Emecen, 1984: 316-333).

Sürûri de aşağıdaki kıt'asında Şahingiray'ı bir şahine benzeterek tutuklanmasını "Ele geldi." şeklinde ifade etmiştir. Şahingiray'ın Rodos'a sürülmesi nedeniyle yazdığı anlaşılın kıt'ada Şahingiray'ın henüz idam edilmediği de anlaşılmaktadır:

Țutdu Şâhîn Giray'ı fuĥarâniñ âhı
Nefy olundu Rodos'a ħatlı olur inşâ'-Allâh
Şu'arâ dest-i ħabûl üzre Țutar târiħim
Tîz-pervâz idi Şâhîn ele geldi nâ-gâh (1201/1787) (T. 90)

4. Fransızların Mısır'ı İşgali - Napolyon Bonaparta ve Françe-Nemçe (Fransa ve Avusturya)

Osmanlı Devleti'nin Fransa ile 16. yüzyılda başlayan iyi ilişkileri 17 ve 18. yüzyıllarda da devam eder. 1789'da III. Selim'in tahta çıkmasından birkaç ay sonra Fransa'da büyük bir ihtilal olmuştur (Çolak, 2008: 144). Fransız inkılâbının meydana çıkması ve cumhuriyet ilanı Fransa ve İngiltere'nin arasını açmıştır (Uzunçarşılı, 2011: 163). Mısır Osmanlı toprağı olma özelliğini korurken Akdeniz'deki Osmanlı egemenliğı sarsılmış, bölgede İngiltere ve Fransa üstünlük mücadelesi içine girmiştir. İngiltere'nin Akdeniz'de söz sahibi olması ve uzak doğuda sömürgelerinin olması Fransa'yı rahatsız etmiştir (Çolak, 2008: 142). 1798'de Fransız generali Napolyon Bonapart Mısır'ı işgal etmiş, bunun üzerine Osmanlı hükümeti İngilizlerle Fransa aleyhine ittifak etmiştir (Uzunçarşılı, 2011: 163). Mısır, üç yıl süren Fransız işgalinden Osmanlı, İngiltere ve Rusya işbirliğıyle 1801 yılında kurtarılır. Sürûri, daha önceki dönemlerde dost görünen daha sonradan arkadan vuran Fransızların 1799'da Mısır'a gelişini ve halkın Napolyon Bonapart'a karşı koymasını, halka fesat tohumu saçan ve hile yapan dinsiz Fransa'nın kaçmasını şu iki tarih kıt'asıyla anlatmaktadır:

Hücûm edip Bonaparta dedikleri dînsiz
Cüyüşü belde-i İslâm'a nâ-gehân doldu

Țutuldu kendi ayağıyla dâm-ı ħırşa o ħırs
Semizce loĥma ararken belâsını buldu

Vilâyetinde şînarı doñuzlara andan
Ĥaber de gitmedi ĥâli bilinmedi n'oldu

Te'essüf eyleyerek her biri iki el ile
Düşüp yüzü çekinin içinde o ne buldu

Biri birin edemezlerdi korkudan teşhîş
Ki darb-ı sille-i kahr ile çehreler şoldu

Çıftılık etdiğiün böyle müşt-i mıtrakada
Ten-i habîşi mişâl-i hamîr yoğruldu

Kılıç gibi n'ola târîhim olsa cevherdâr
Fırınç Mış'a hıyânetle geldi kör oldu (1213/1799) (T. 12)

Enbân-ı hîle ağzın açdı Fırınç dînsiz
Tohm-ı fesâdı yer yer saçdı Fırınç dînsiz
Târîh-i inhizâmın tutdum kovalayınca
'Akâde kırdı cezzâr kaçdı Fırınç dînsiz (1213/1799) (T.105)

Şairin, o zamanlar Nemçe olarak adlandırılan Almanya ve Avusturya (Şemseddin Sami 1317: 1471) için yazmış olduğu tarih kıt'ası da aşağıda verilmiştir:

Dînsiziñ hâkkindan imânsız gelir kim eyledi
Ol ki sen cumhür ile yağma Fırınç Nemçe'niñ
El-amân der Moskov elbette görüp târîhini
Mülküne yestehledi hâlâ Fırince Nemçe'niñ (1211/1797) (T.104)

5. Görevden Azlolunanlar ve Sürgün Edilenler

Sürûri, tarih kıt'larında azlolunanlara ve sürgün edilenlere de yer vermiştir. On kadar devlet adamının görevinden azledilmelerine düştüğü tarihte bu devlet adamlarını azl kuyusuna düşmüş olarak tasvir etmiştir. Fıskî lakaplı birinin sürgün edilmesine dair düştüğü tarihte ise beldenin hâkiminin bir zarıflık ederek bu kişiyi sürdüğünü söylemekte ve bu kişiyi Kuds'e hacı olmaya giden bir gavura benzetmektedir. Bu tarihler şöyledir:

Oldular on kadar erbâb-ı münâşib ma'zül
Birisî olmadı dil-sîr-i nevâl-i devlet
Bağteten hâtırıma geldi şu mu'cem târîh
Fü'eten düşdü çeh-i 'azle ricâl-i devlet (1206/1792) (T. 88)
Bir mullağkab var idi Fıskî kemâle yetdi

Hâkim-i belde sürüp anı zarâfet etdi
 Etdim işbât-ı hüner ben de dedim târîhin
 Nefy olup Kuds'e Gavûr Hacı yıkıldı gitdi (1191/1778) (T. 89)

B. Toplumsal Olaylar

1. Ölümler

Şair, eserinde yaşamında tanık olduğu ölümlere de tarihler düşürmüştür. Şairin bu ölümleri anlatırken kullandığı benzetmeler ölen kişinin işi, lakabı ve ölüm şekliyle ilgilidir. Şair; katledilenler, boynu vurulanlar, helak olanlar, cinayete kurban gidenler, boğulanlar ve normal ölenler olarak yazdığı tarihlerin yanında hayvanların ölümüne de tarih düşürmüştür. Bu tarihler aşağıdaki başlıklarla verilebilir:

Katledilenler ve Boynu Vurulanlar: Gedik Müftü'nün öldürülmesi (T. 5), Kel Bekir'in boynunun vurulması (T. 6), Bir zorbanın öldürülüşü (T. 66), Bir Kürd'ün katledilişine (T. 67), Mustafa Ağa'nın başının kesilmesi (T. 94), Bir Paşa'nın başının vurulması (T. 95), Kel kasabın başının vurulması (T. 96), Balcızade adlı birinin peştü³ ile vurulması (T. 97), Türk lakaplı birinin öldürülmesi (T. 98) gibi tarih kıt'aları yer almıştır. Bu tarihlerden iki örnek aşağıda verilmiştir:

Katıl olundu o Gedik Müftü ki dendâni gibi
 Raḥne-dâr eyler idi ni'metini çiyne digin (b.1)
 Yazdı menkûṭla ehl-i Adana târîhin
 Kõdu ardında tehî Müftî-i müfsid gedigin (b. 5) (1200/1786) (T. 5)

Kel Bekir başına merhem bulmaḫ ümîdi ile
 Adana şehrine Harbut'dan beri gelmişdi tâ
 Ser-keşândan Zeyd ü 'Ömrdü başına cem' eyleyip
 Müftî-i dâñâyı katil etmişdi bî-çün u çirâ
 Sâṭur-ı cellâda târîhi yazılmış hûnla
 Çâresiz başın bu demde Kel Bekir kıldı fedâ (1201/1787) (T. 6)

Helak Olan ve Cinayete Kurban Gidenler: Yeşilbaşzade'nin Kızılbaşlarca öldürülmesinin (T. 7), iki Adana yiğidinin kavga etmesi ve birinin katil birinin maktul olmasının anlatıldığı tarihlere (T. 93) örnek olarak şu beyit verilebilir:

Dem-be-dem mu'cemle seniylers desin târîhini
 Renkle kıldı Kızılbaşlar Yeşilbaş'ı helâk (1201/1787) (T. 7)

Boğulanlar: Şair, Hâce Timur (T. 9-71) adında birinin kayığının batması sonucu boğularak ölmesine iki tarih düşürmüştür. Bunlardan biri şöyledir:

Buldu lü'lü' gibi gavvâş-ı taḥayyül târiḥ
Zevraḳı döndü fakîriñ şuya batdı Tîmür (1199/1785) (T. 9)

Eceliyle Ölenler: Sürûri, Eşekçi Hamza'nın (T. 8), Kabir kazıcısının (T. 68), Kel Memiş'in (T. 69), Kôr Ömer'in (T. 70), Adana Hâkimi'nin (T. 72), Tiryakinin (T. 73), Hacı Ali adlı bir Şii'nin (T. 74), Yaman adlı bir at binicisinin (T. 99), Kanbur Ahmed'in (T. 100) ve Sitte Kadın'ın ölümlerine (T. 101) tarih düşürmüştür. Eşekçi Hamza'nın ölümüne düşürmüş olduğu tarih şu şekildedir:

Her zemân böyle ḥimâr olmaz işit târiḥin
Semeri urdu yere öldü eşekci Ḥamza (1191/1777) (T. 8)

Hayvanların ölümü: Şair, insan ölümlerinin yanında hayvanların ölümüne de tarih düşürmüştür. Her konuda tarih düşürmeyi seven şair, bir farenin (T. 53) ve bir kedinin ölümüne (T. 54) de tarih kıt'ası yazmıştır:

Hırşla şıkdı çıkardı b.ḳunu
Fâreyi ḳara kedi tıttuḡu ân
Ḥarf-i mu' cemle dedim târiḥin
Bıyığına pisiniñ şıçdı şıçan (1200/1786) (T. 53)

Niçe kendi gibi iri şıçanı
Bir ışıрмаḳla iki böldü kedi
Ḳuyruḡu dikdi söyledim târiḥ
Fâreniñ ḥasretinden öldü kedi (1213/1799) (T. 54)

2. Doğumlar

Şair mizahi yönünü doğumlar kısmında da göstermiştir. Bu kısımda insan doğumlarından bahsetmemektedir. Onun bu bölümde düşürmüş olduğu tarihler düvenin (T. 50) ve köpeğin doğurması (T. 51) içindir.

Ḳardeşim şaḡsın inekden anamız çok süt kim
Ḳaymaḳ olmazsa doyunca yiyelim yoḡurdu
Söyle babaña beşâretle benekli târiḥ
Müjdeler boz dügemiz bir danacḳ doğurdu (1188/1775) (T. 50)

Ḳancık it öyleden ikindiye dek doğurdu
Ol ḳadar yavru ne maymün ne şebek doğurdu
Dedi seg-bânlarıñ anaları mu'cem târiḥ
Eniḡin on sekizin şarı köpek doğurdu (1189/1776) (T. 51)

3. Dügün

Şairin düğünler için düşürdüğü tarih kıt'alarında çok fazla müstehcenlik vardır. Kişilerin lakaplarını ve mesleklerini cinsel yönden ele alan şairin düşürdüğü tarihlerden en edeplisi bir köpek bakıcısının düğünü (T. 35) için yazdığı tarih kıt'asıdır:

Mazhar-ı azheridir سرّ يسوق الاهلك

İzdivâcında söz olmaz hele şu oğlanıñ

Kör 'Ali diñledi şağır Veli'den târîhin

Kel kızın aldı çolağ Hâmza topal 'Oşmân'ın (1191/1778) (T. 85)

4. Âdetler-Gelenekler

Şair, düşürdüğü tarih kıt'asıyla o dönemde süregelen bir gelenekten bizleri haberdar etmektedir. Bu kıt'ada, Adana Ulu Camii'de Fındık Efendi adında bir imamın, Cuma namazında arkasında bir valinin namaz kılması için dua etmesi anlatılmaktadır. Anlaşılan o ki imamın arkasında namaz kılan valinin o imama fıstıkî renkte bir ferace hediye etmesi âdetmiş. Aşağıdaki tarih kıt'asında 1775 yılında şehre gelen Osman Paşa adındaki valiyi üç hafta bekleyen imamın, valinin gelmemesiyle hayal kırıklığına uğraması anlatılmaktadır:

Hâzret-i Fındık Efendi ki olur

Şavtı peyveste-i burc-ı cevzâ

Dağda kurt gibi ulurdu olalı

Ulu Cāmi'de hiṭābet-pīrā

Maḫşadı bu idi kim bir vālī

Eyleye Cum'a'yı ḫālfinde edā

Ba'd-ez-in 'âdet-i eslāf üzere

Vere bir fıstıkî ferāce añā

Her namāziñ 'aḫebince bu murād

Hāşıl olsun deyü eylerdi du'ā

Müstecāb oldu meger kim geldi

Şehre destūr-ı 'adālet-fermā

Nağamātın işidenlerden ırāk
Eyledi perde birden bî-pervā

İntizār etdi tamām üç hefte
Olmadı maṭlab aña çehre-nümā

Oldu me'yūs işidip tārīhin
Gelmedi cāmī'e 'Oşmān Pāşā (1188/1775) (T. 2)

C. Kendisi ve Şair Arkadaşları

1. Sünbülzâde Vehbî

Sürûrî'nin tarihlerinde en çok bahsettiği kişi, şair arkadaşı Vehbî'dir. 14. tarihte, Vehbî'nin Eski Zağara'da halka çok zulüm etmesini, eğlenceye ve içkiye düşkünlüğünü, kalbi kötü olduğu için kimseye inanmamasını, herkesi kötü görmesi ve halkın zampara olan Vehbî'ye saldırmamasını anlatmaktadır. 15. tarih yine Vehbî hakkındadır. Bu şiir iki bölümden oluşmaktadır. 86 beyitten oluşan bu tarihin 68. beyitten sonraki kısmı zeyildir. Şair, ilk 67 beyitte Vehbî'nin mesleği, inanışları, Müslüman halktan çok, başka dine mensup insanları kolladığı, bencilliği vs. gibi konularda bilgiler vermektedir. İkinci bölümde ise, Vehbî daha çok cinsel yönden hicvedilmiştir. Vehbî'nin adı bundan sonra 11 tarih kıt'asında daha geçmektedir. Bu kıt'alarda Sürûrî, Vehbî'nin zevk ve eğlenceye düşkünlüğünü dile getirdiği tarih kıt'alarının yanında, onun Manastır'a kadı olmasına dair yazdığı tarihlerde, "manastır" kelimesini tevriyeli kullanarak Vehbî'yi "papaz", "keşiş", "kıssis" olarak nitelendirmektedir.

Sürûrî'nin atanmayı beklediği Manastır'a Vehbî'nin gitmesi kendisini kızdırmıştır. Bu konuyla ilgili şairin yazmış olduğu tarih kıt'alarından biri şöyledir:

Žamīme eylesinler Kırık Kilisā'yı ki bir kibriñ
Kemāl-i küfrine nisbetle mañşib şimdi az oldu
Manāsdır ism-i enseb aña bu tārīhden şoñra
Manastır maṭlabın Vehbî kapıp dñnsiz papāz oldu (1211/1797) (T. 26)

2. Kânî

Şiirlerinde hicvettiği kişilerin memleketleri, daha önceki işleri, şimdiki işleri Sürûrî için hep birer hiciv kaynağı olmuştur. Şiirinde isim vermese dahi o kişinin kim olduğunu memleketinin isminden anlayabiliyoruz. Şairin 10. tarih kıt'asında "Tokad'ın Türkānı" diyerek ölümünden bahsettiği kişi, Sürûrî zamanında yaşamış Tokatlı bir şair olan Kânî'dir. Kânî'nin zevk ve sefaya düşkünlüğünü ve onun hevayiliklerini yazmanın mürekkepçilerin dükkânını boşaltacağını abartılı bir dille anlatmaktadır:

İbn-i Sinâ'yı edinmişdi şamâr oğlanı
Ekşerî şaşkın olurken Toğad'ın Türkânı (T.10/4)

Kânî'nin şairliğini beğenmeyen Sürûrî'nin, *Hezliyyât*'ında onun şairliğini ve şiirlerini eleştiren şiirleri de bulunmaktadır. Şair, Kânî'nin ölümüne bir kıt'a içinde iki farklı tarih düşürmüştür:

Dedi merhûm Hevâyî iki mu'cem târih
Fevtini kûş edicek dâr-ı beķā sükkânı
Hâke düşdü cesedi ķalkdı hevâya cānı
Tîşe-i mevtle zîr u zeber oldu Kânî (1206/1792) (T.10)

3. Kendisi

Sürûrî'nin eserinde kendi yaşamından da yansımalar görülmektedir. Şair kendisiyle ilgili yazdığı tarih kıt'alarında, yaşamını kendisine verilen ufak tefek hediye ve caizelerle kazandığını, fakir olduğunu, geçim sıkıntısı çektiği için dalkavukluğa başladığını belirtmektedir. Tayin ve caize isteklerini bildirdiği şiirler de yazmıştır:

Manşıbımdan baña zâ'id olarak elli ğuruş
Geçmiş idi gerü reddolsa gerek besbelli
Şimdiden farı-ı te'essüfle dedim târihim
Düşdü hayfa ki Sürûrî'niñ elinden elli (1200/1786) (T.117)

Ç. Doğa Olayları

18. yy.a damgasını vuran en önemli olaylar yangınlardır. 18. yüzyılda çıkan yangınların sayısı dönemin tarih kitaplarında yer alacak kadar çoktur. Bu yüzyılda meydana gelen yangınlar Haliç'ten, Cibâlî'den başlayıp Marmara kıyılarında Langa'ya kadar giden ve on binlerce binayı yok eden yangınlardır. Bu dönemde çıkan pek çok yangın Sürûrî'nin tarihlerinde yerini almıştır. Şair, Cibâlî'de çıkan yangının fukaranın âhından çıktığını söyleyerek yangını ateş tufanına benzetmektedir. Bâbiâli'deki yangının ise kışın çıktığı anlaşılmaktadır. Öyle bir yangındır ki sucular ateşin sıcaklığından kışı yaz sanmışlardır. Sürûrî'nin 1782'de Cibâlî'de çıkan yangın ve 1789'da Bâbiâli'de Paşa Kapısı'nda çıkan yangınlar üzerine söylemiş olduğu tarihler şunlardır:

Nâr tûfânını bir 'aks u faru't-tenevvür
Gösterip Ciba'alî'den zu'afânîñ âhı

Çıldı dil-sühtegân sitem-i inşâ târîh
Etdi İslâmbol'u süzân fuqarânîñ âhı (1196/1782) (T. 108)

Bâb-ı 'Alî'de zühûr etdi ħarîk ol rûtbe kim
Âb-keşler tâb-ı âteşden şitâyı şandı şayf
Söyledi 'akkâmlar süzişle târîh-i tamâm
Meş'alâsâ bu gıce Pâşâ kapısı yandı ħayf (1203/1789) (T.109)

Ayrıca şairin bir aşçı dükkânın ve Arslanhane'de Tütüncü Marko'nun dükkânın yanmasına düşürdüğü tarihler de bulunmaktadır:

'İyâli evde aç çaldı dirîgâ Ħamza tabbâhıñ
Tutuşdu çâr-sûda bir tarafdan yandı dükkânı
Sövündükde kömürle yazdılar dîvârına târîh
Alışdı aşçı dükkânı yanıp kül oldu bir yanı (1193/1780) (T.107)

Yanarken semt-i Arslan-ĥâne yandı
Duĥâncı Mârço kelbiñ de dükkânı
Görenler dūd-ı âhın dedi târîh
Göge çıkıdı tütüncünüñ dumânı (1217/1803) (T.110)

Şairin düşürmüş olduğu tarihlerden biri de iklimle ilgilidir. 1777'de yağın yağmurlardan bütün mahsulün zarar görmesini Sürûfî şöyle anlatır:

Ħayf ĥirmenleri bârân çürüdüp
Erdi maĥşûle ĥaţar 'âlemde
Yağdı yağmur dedi diĥkân târîh
Müstemir oldu maţar 'âlemde (1190/1777) (T. 111)

Şair, 1787 kışının bir türlü bitmemesinden dolayı İstanbul'u Erzurum'a benzetmiştir. Ayrıca 1788 yılı kışının uzun sürmesine dair düşürdüğü tarihte damının akmasından dolayı okulun tatil edilmesi ve öğrencilerin bu durumdan mutlu olması anlatılmaktadır:

Şiddet-i sermâya tākāt mı gelir kim gitmiyor
Bâ-ĥuşûş olmakla dağlarda kömür az gelmiyor
Baĥçeveş yağdı zemîn-i ĥâtıra târîh-i tām
Erzurum'a dönmüş İslâmbol bu yıl yaz gelmiyor (1201/1787) (T. 112)

Mu'allim-hânesiniñ damı damlardı veli h'âce
 Kılıp etfâli âzâd istedi tecdîdini anıñ
 Hisâb-ı ebcedi ƣalfa bilirmiş söyledi târih
 Yıƣıldı mektebiñ saƣfı yapıldı göñlü şıbyâniñ (1202/1788) (T. 114)

D. Diğer Olaylar

1. Eserine İsim Verişi

Divan edebiyatı şairleri, eserlerini yazmalarına, bitirmelerine ve onlara isim vermelerine bir gelenek olarak tarih düşürmüşlerdir. Sürûri de eserindeki son tarih kıt'asında eserine isim verişini şu şekilde tarihlendirmiştir:

Hâme kim etdi şebt-i hezliyyât
 Mündericdir leŧâ'ifinde hayâl
 Haşmı giryân edip ehibbâya
 Hande-fermâ olur bu turfe maƣâl
 Harf-i mu'cemle oldu târihi
 Muđhikât-ı Sürûri-i hezzâl (1217/1803) (T.120)

2. Hiciv için Yazılanlar

Hiciv şairleri, hicvedeceği kişinin en zayıf yönüne saldırır. Bu zayıf yön kişinin ya kellik, körlük, köselik, çirkinlik, kamburluk gibi fiziki bir eksikliği ya da cimrilik, ahlaksızlık, hırsızlık gibi bir karakter zayıflığıdır. Kişinin yapmış olduğu bir kabahat bile onun hicvedilmesi için yeterlidir (Güven 1997). Bahsedilen bu konular, *Hezliyyât*'ın da ana konularındandır. En çok sakal hakkında hiciv yazan Sürûri, sakalın çıkmaması ve sakal bırakma hakkında tarih düşürmüştür:

Ƙahveci Şâlih-i fâşık şalıverdi şaƣalın
 Oldu aħbâb arasında sebeb-i tül-ı maƣâl
 Tükrük-efşân olarak söylediler târihin
 Şâlih'iñ tu yüzüne geldi perâkende şaƣâl (1210/1796) (T. 84)

Cavlaƣ Ahmed Paşa'nıñ ferzendi
 Lihye koyverdi kim oldu ƣumral
 Babasın oğlu vü oğlun babası
 Şanır âdem ki bu andan hanƣal
 Noƣtalı harfle yazdım târih
 Şalıverdi köseniñ oğlu şaƣal (1190/1777) (T. 82)

Ama Sürûrî'nin şiirlerinde en çok namus düşkünlüğü, ahlaksızlık, içki içmek konularının hicvedildiği görülmektedir. Bu konularla ilgili yine Vehbî'yi hicvettiği ve Vehbî'nin kendi gözünün kötü olmasından dolayı, herkesin karısını kötü gördüğünü söylediği tarihlerinden biri şöyledir:

Egrilikle bakar ancak özü doğru karıya
Pek çürük kalbi inanmaz gidi sözü sağ ere (T.14/11)

3. Diğer Tarihler

Sürûrî'nin olur olmaz her şeye tarih düşürdüğü bilinmektedir. Kedinin ölümü, ineğin doğurması gibi çeşitli konuları işleyen şair, hayvanların cinsel münasebetlerinden homoseksüel ilişkilere kadar birçok konuda tarih yazmıştır. Bu tarihlerde ifadeleri daha müstehcendir. Şair en çok lütüflük ve oğlancılık olarak adlandırılan ilişkilere bahsetmektedir. Bu tür ilişkilerin bu dönemde Kalenderî tarikatına mensup kişiler arasında bulunduğu ve bu kişilerin genç ve güzel yüzlü, mütenasip endamlı delikanlılardan *mahbûb* veya *ma'sûk* edindikleri bilinmektedir (Ocak, 1992: 171). Sürûrî'nin *Hezliyyât*'ında bu tür ilişkiler hakkında şiirler de bulunmaktadır. Şair bu durumla ilgili bir kıt'asında "Kalender-hane" ismini şu şekilde dile getirmektedir:

Hoşâ 'Âlî Kalender-hâne kim tākında naķş olsa
Kalender şū Kalender şū Kalender mışra'ı şāyān
Şavurdum hirmen-i tārīhi hāşıl eyledim dāne
Şamancı-zāde Otlakçı yokuşun kıldı ābādān (1215/1801) (T.116)

Şair bu başlıklar haricinde bir de hayalî tarih kıt'ası yazmıştır. Bu hayalî tarih kıt'asında şair kendisi için hayal arsasında bir ev yapar. Bu evin dünyada bir benzeri yoktur:

'Arşā-i hūlyāda ķurdum bir meserret-hāne kim
Mişlini ihdāşa ķādir olmaz ehl-i sīmyā
Harc edip gencīne-i Kārūnu vāz' etdim temel
Maşraf-ı saķf-ı zer-endūdunda lāzım ķīmyā
Pek cesīm olmakla şāhrā-yı zemīne şıgmayıp
Destgāh-ı lā-mekānda eyledim anı binā
Dā'imā böyle 'adem-ābād olup ol āstān
'Ömrü oldukça mu'ammer ede mi'mārın Hūdā
Ey Hevāyī intisāb et bābına tārīhile
Bānī-i icād eyledi devlet-serā (1209/1795) (T. 11)

V. SONUÇ

Müslüman halkın hayatının içinde olan ebced ve tarih düşürme sanatı, divan şairlerinin de her zaman ilgisini çeken bir konu olmuştur. Divan şairleri, eserlerini kaleme aldıkları tarihten bitirdikleri tarihe ve eserlerine isim verişlerine dair mutlaka tarih düşürmüşlerdir. Bunların yanı sıra bazı şairler de yaşadığı toplumda meydana gelen tarihî ve toplumsal olaylara karşı duyarsız kalmamış, bu olaylarla ilgili tarihler düşürmüşlerdir. Bu şairlerden en önemlisi, hiç kuşkusuz tarih düşürme alanında "imam" ad olunan ve 18. yüzyıl sonu 19. yüzyıl başlarında yaşamış olan Sürûri'dir. Sürûri'nin *Divân*, *Hezliyyât* ve *Sürûri Mecmu'ası* olmak üzere üç eseri bulunmaktadır. Bu eserlerine bakıldığında şairin tarih düşürdüğü binlerce şiirinin olduğu görülmektedir. Bu makalede şairin *Hezliyyât*'ında çeşitli konular hakkında düşürmüş olduğu 120 tarih kıt'asının bulunduğu "Tevârih" bölümü incelenmiştir. "Tarihî ve Siyasî Olaylar", "Toplumsal Olaylar", "Kendisi ve Arkadaşları", "Doğa Olayları" ve "Diğer Olaylar" ana başlıkları altında incelenen bu bölümlerde şair, âyânlar meselesi, Osmanlı-Rus İlişkileri, Şahingiray, Fransızların Mısır'ı İşgali ve Napolyon Bonapart hakkında düşürdüğü önemli tarihlerden, yaşadığı toplumda şahit olduğu çeşitli ölümler, doğumlar, düğünler ve geleneklere dair pek çok konuya değinmiştir. Şairin yazdığı tarih kıt'alarındaki isimler ve lakaplardan da görüldüğü üzere Sürûri'nin *Hezliyyât*'ında her meslekten, her milletten insanla karşılaşmak mümkündür. Sürûri, düşürdüğü bu tarihlerde genellikle mu'cem ve tam tarih çeşitlerini tercih etmiştir. Sadece bir tarih kıt'asını miladi takvime göre, diğer tarih kıt'alarını hicri takvime göre düşürmüştür. Şairin mizahî yönünün ağır bastığı, müstehcen anlatımın yoğun olduğu şiirlerinin yanında H.1188/M.1774 ile H.1218/M.1804 tarihleri arasındaki dönemin önemli tarihî ve toplumsal olaylarına ışık tutacak pek çok bilgiyi barındıran bu eserin ve Sürûri'nin diğer eserlerinin incelenmesi, Osmanlı dönemindeki toplumsal yaşamdan izlerin görülmesi açısından önemlidir.

NOTLAR

- [1] Yuzo Nagata, kitabının ikinci dipnotunda Halil İnalıcık'ın çıkarmış olduğu *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* başlıklı kitabında XVIII. yüzyıl için "The Age of Ayans" başlığını kullanarak bu çağı "Âyânlar Devri" olarak ilk defa Halil İnalıcık tarafından nitelendirdiğini belirtmektedir (1997: 1).
- [2] Mu'cem tarih: Tarih dizisindeki yalnız noktalı harflerin sayı değerlerinin toplamıyla bulunan tarihtir. Tarih-i mücevher, cevher, menkut vb. de denir (Dilçin, 1995: 504).
- [3] Peştû: Tabanca, piştov (Kantar, 1993: 142).

KAYNAKÇA

- AKÜN, Ömer Faruk. (1979), “Sürûri”, *İslam Ansiklopedisi*, C. XI, ss. 250-252, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ahmet Cevdet Paşa., (2000), *Belâgat-ı Osmâniye*, (Haz. Turgut Karabey- Mehmet Atalay), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Arif Hikmet. *Tezkire-i Şu'arâ*. Millet Ktp. Ali Emîrî Efendi Bölümü, No. 789, v.26.
- AYAN, Elif. (2002), *Sürûrâ ve Hezliyyât'ı (İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÇOLAK, Kamil. (2008), “Mısır'ın Fransızlar Tarafından İşgali ve Tahliyesi (1798-1801)”, *Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Dergisi* (2008-II), ss. 141-183.
- DİLÇİN, Cem. (1995), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.
- DİRİÖZ, Haydar Ali. (1981), “Sürûri”, *Türk Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, XXX, ss. 115-116, Ankara.
- Ebu'z-ziya Tevfik. (1305), *Sürûri-i Müverrih*, Matbaa-i Ebu'z-ziya, İstanbul.
- EMECEN, Feridun. (1984), “Son Kırım Hanı Şahin Giray'ın İdamı Mesclesi ve Buna Dair Vesikalar”, *Tarih Dergisi*, XXXIV, ss. 315-346.
- Fatin Davud, (1271), *Hatimetü'l-Eş'ar*, İstanbul.
- GİBB, E.J. Wilkinson. (1998), *Osmanlı Şiir Tarihi IV-V*, (Çev. Ali Çavuşoğlu), Akçağ Yayınları, s. 445-452, Ankara.
- GÜVEN, Hikmet Feridun. (1997), *Klasik Türk Şiirinde Hiciv*, Gazi Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- KANAR, Mehmet. (1993), *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*, Birim Yayıncılık, İstanbul.
- NAGATA, Yüzo. (1997), *Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- OCAK, Ahmet Yaşar. (1992), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik: Kalenderiler (XIV-XVII)*, TTK Basımevi, Ankara.
- ÖZKAYA, Yücel. (1985), *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZKIRIMLI, Atilla. (1982), “Sürûri”, *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*, IV, s. 1060, Cem Yayınevi, İstanbul.
- PAKALIN, M. Zeki. (1993), “Âyan”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Şemseddin Sami. (1317), *Kamus-ı Türki*, İkdâm Matbaası, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. (1979), “Âyan”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- _____, (2007), *Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 1. Kısım (Karlofça Antlaşmasından XVIII. Yüzyılın Sonlarına Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- _____, (2011), *Osmanlı Tarihi IV. Cilt, 2. Kısım (XVIII. Yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- YAKIT, İsmail. (1992), *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, Ötüken Yayınları, İstanbul.